

Kritik Dönem

Bireyin belli davranışları kazanabilmesi için belli dönemlere ihtiyaç vardır. Bu davranışlar belli dönemlerde kazanılmadığı zaman, başka dönemlerde kazanılamaz veya zor kazanılır. Bireyin belli davranışları, belli dönemlerde kazanabilmesine kritik dönem denir.

Yaşamın ilk dönemi anadil ediniminin kazanılması açısından insanoğluna sunulmuş eşsiz bir nimettir. Hatta ikinci dil içinde öyledir ve bu dönem kritik dönem olarak adlandırılmaktadır.

Lenneberg beyin konfigürasyonun esnek olduğu ergenlik dönemine ait beyin yanallaşması üzerine bir dizi çalışma yapmıştır.

Eğer beynin sol küresi zarar görürse dil kendini sağda yeniden konumlandırır. Yanallaşma (Beynin iki yarım küresinin (hemisfer) birbirinden farklı fonksiyonları gerçekleştirmek amacıyla özelleşmesi) zamanlaması ile dil yoksunluğuna ait bulgular eş zamanlı birbirini takip eder.

Eğer dil yoksunluğu yaşayan çocuklar 8-9 yaşından önce sosyalleştirilirse tam bir dilsel yetkinliğinin gelişmesi devam edecektir. Bu yüzden yanallaşmanın birinci dil kazanımla yakın bir ilişkisi vardır ve bu kazanım elde edilmişse ancak kritik dönemde kazanılmıştır

Fakat deliller zannedildiği gibi değildir.

Beynin sol yarım küresini kaybeden hiçbir çocuğun sağ tarafı dil için gelişmemiştir. Ancak aynı durumdaki yetişkinlerde tersi olabilir ve yine doğumdan hemen sonra yanallaşmanın gerçekleşip bu sürecin beş yaşına kadar tamamlandığına dair deliller vardır.

Beyin görüntüleme MR teknolojisi dilin beyinde zannettiğimizden daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir.

Dil Yoksunluğu konusu da tartışmaya açıktır. Dil Yoksunluğu içinde olan çocukların hiçbir zaman dil edinim kabiliyeti kazanmayacağı olgusu doğru değildir.

Eğer gerçekten kritik bir dönem varsa, tamamen nörolojik bir açıklama yanında diğer olası açıklamalar da vardır.

- a) Doğuştan bir evrensel dilbilgisi ancak sınırlı bir zaman diliminde çocuklarda söz konusudur ya da daha az dil edinilmesini sağlayıcı fakat daha çok problem çözücü yetişkin zeka kapasitesi tarafından bu evrensel dil bilgisi özelliği bastırılabilir.
- b) b) Olgunluk, dil bilgisi kurallarının özümsenebileceği bir dönemi düşündürebilir.

Kritik dönem ikinci dil öğrenimi içinde geliştirilebilir ve bu bazen yabancı dil için erken başlangıç olarak da atfedilebilir. Bu konudaki deliler karışık ve komplekstir.

İkinci dil edinimi oranı ile kazanılan son yetkinlik seviyesi arasındaki fark gözetilmelidir.

Şu faktörler göz önüne alınmalıdır: Hangi yaşta kazanım başlıyor, maruz kalma uzunluğu, girdi çeşidi (doğallık, pratik, sınıf ortamı) motivasyon tipi.

İkinci dil öğrenimi geniş bir beceri ve bilgi edinimi olarak görülebilir. Farklı yaşlarda farklı alanlar etkilenebilir.

Genel olarak söylemek gerekirse 8-9 yaşına kadar anadil yada anadile yakın dil ediniminden söz edilebilir.

Başlangıçta yetişkinler gençlerden daha hızlı söz dizimi becerisine sahiptir. Erken yaşta başlamak doğal olarak daha çok maruz kalma demektir. Erken başlayış daha çok kazanıma, daha uzun maruz kalmaya ve daha çok iletişimsel yeteneğe yol açar.

Neden birçok yetişkin için ikinci dil öğrenimi zordur?

Açıklamalar şöyledir;

Birinci dili öğrenmeyi tetikleyen evrensel dilbilgisinin kaybını içeren faktörler:

- dil öğrenimine daha çok analitik yaklaşım
- zihinsel gelişim
- süreçte ilk dil karışımı
- kategorik algılamamanın gelişimi ile algılama hassasiyetinin kayboluşu
- yetişkinlerin tam gelişmiş bir kişiliğe sahip oldukları gerçeği
- çocukların zihinsel sınırlamalarının onları bireysel dilsel girdiye karşı daha hassas hale getirdiğine ilişkin denence (Less is more; çocukların zihinsel gelişimin tam olarak gerçekleşmemesi ve dilsel faaliyetlerin zannedildiğinin aksine beynin daha geniş alanlarında faaliyet gösterdiği gerçeği ile çocukların dil yeteneğinin yetişkinlere göre çok daha fazla olmasıdır.)

Dil öğrenimi sürecinde, ister anadil olsun ister yabancı dil öğrenimi olsun, ciddiye alınması gereken ve yaşa bağlı, somut olarak kanıtlanabilen bazı kritik dönemler vardır.

Bu dönemler, aile- okul- çevre tarafından yeterli düzeyde işlenmezse, hem anadil hem de yabancı dil öğrenimi ile ilgili çalışmalarda büyük sorunlar ortaya çıkar.

Hem anadil öğreniminde hem de yabancı dil öğreniminde kritik dönemlerin varlığı ilgili bilim dallarından gelen (örneğin, dilbilimi, nörodilbilimi, biodilbilimi, psikodilbilimi, fizyoloji ve diğerleri) bilgi ve bulgularla belirlenmiştir.

Özellikle, **bilgisayar destekli tomografi** (computer assisted tomography, kısaca CAT) anadil öğrenimi ve yabancı dil öğrenimi olaylarında bilinmeyenleri bilinir kılmış, insan kafatasının açılıp beynini hiçbir ameliyata gerek kalmadan ekranda görünür duruma gelmiştir.

İnsan beyninde, 18 milyar kadar nöron öğrenme işiyle doğrudan ilişkilidir.

Beyinde oluşmaya başlayıp yerleşik düzene geçen işitme-konuşma-dinleme-anlama merkezleri ergenlik çağı süresince beynin sağ veya sol yarımküresinde **yanallaşmaya sebep olur** (lateralization); bu süreç ergenlik çağı sonrasında tamamlanır.

Bu nedenle bazı kişiler sol yarımküre denetimli, bazıları da sağ yarımküre denetimli olurlar.

E. Lenneberg'e göre, sağ veya sol yarıküresel denetim, 2. yaşıta oluşmaya başlar ve 10-12. yaşıta oluşum ve yanallaşıma tamamlanır (1967:176).

Sağ elini kullananlarda sol beyin yarımküresine, sol elini kullananlarda sol beyin yarımküresine işitme-konuşma-dinleme-anlama beceri odakları kalıcı olarak yerleşir. Bu kalıcı yerleşim yaklaşık olarak en geç 13. yaşıta tamamlanır.

İşte, bu odaklanmanın tamamlanması bitmeden bir yabancı dili öğrenmeye başlayan öğrenciler o yabancı dili hiç zorlanmadan rahatlıkla o dili anadili olarak yazan konuşan kişilerin beceri düzeyinde öğrenebilirler.

Böyle bir oluşumun temeli bütünüyle nöronların esneklik yapısına dayanır. Sinir hücreleri, diğer bir deyişle nöronlar, 2-13 yaş arası esnekliğini muhafaza ederler. 13. yaştan sonra bu esneklik değişmeye sertleşmeye başladığından, öğrenme yine oluşur fakat güçlükler ortaya çıkar.

Örneğin, bir dili edinmeye veya öğrenmeye ergenlik çağı sonrası başlayanlarda **sesletim** (pronunciation) ve **tonlama/ezgi** (intonation) mükemmel olmamakta, halbuki önce başlayanlarda istenilen mükemmelliğe erişilebilmektedir.

Dil edinme ve öğrenme ile ilgili bu tür izlerin varlığı **Kissenger Etkisi** (Kissenger Effect) (Brown 1994: 58) terimi ile belgelenmiştir.

ABD'nin dışişleri eski bakanlarından Henry Kissenger, ABD'ye kritik yaş sonrası geldiği için, akıcı ve hızlı konuşup, cümlelerini düzgün kurduğu halde, sesletiminde ve akıcı konuşmasında Alman asıllı olduğunu ele veren sesletim özelliklerini saklayamamaktadır.

Kritik yaş sonrası oluşan sorunları sergileyen başka örnekler de vardır. Toplum yaşamından uzakta büyüyen çocukların sergilediği olgular bu varsayımın geçerliliğinin kanıtları olmaktadır.

Ormanda bulunan vahşi çocukların dilsel becerileri de ilginç bulgular sunmaktadır. Isabelle adlı bir kız çocuğunun başına gelenler bu durumun bir örneğidir. Isabella, psikopat anne ve babası tarafından toplumdan ayrılmış, 6 yaşına gelinceye kadar uzakta tutulmuştur.

İlgililer tarafından bu duruma el konunca, Isabelle'nin hiçbir dili konuşamadığı anlaşılmıştır. Daha sonra normal toplumsal yaşama ve öğretime başlatılan bu kız çocuğu, anadili olan Fransızca'yı öğrenmeyi bir yıl içinde başarmış, akranlarından hemen hemen hiçbir farkı kalmayacak bir düzeye gelmiştir. Isabelle'nin sergilediği bu gelişme doğaldır, çünkü kritik yaşa erişmeden kendisi kurtarılmıştır (Trask 1999: 180).

Diğer bir kanıt 1970 yılında Genie adlı bir kızın öyküsüne dayanıyor.

Genie, daha 18 aylıkken toplumdan uzaklaştırılmış, 14 yaşına kadar herkesten uzakta hapis hayatı yaşatılmıştır. Eriştiği 14. yaşından sonra kurtarılan bu kız, normal toplumsal yaşama başlayınca, anadilini öğrenmeye başlamış önce **tek-sözcük aşamasını** (onewordstage) ve **iki-sözcük aşamalarını** (two-wordstage) geçirmiş, İngilizce dilbilgisinin bazı özelliklerini edinmiş, edinme süreci hemen sona ermiştir.

Yıllarca yoğun bir eğitimden geçirilmiş, ama belli bir başarı gösterememiştir. Bütünüyle dilsel becerileri 2,5 yaşındaki bir çocuğun dilsel becerileriyle sınırlı kalmıştır (Trask 1999: 181). 18 yaşına gelince, artikel (a, an, the) ve olumsuzluk ekini (not) cümlelerinde kullanamamıştır.

Anne ve babası sol yarımküre denetimli (lefthemisphere dominant) olan Genie'nin kendisinin sağ yarımküre denetimli olduğu anlaşılmış ve bu duruma şöyle bir açıklama getirilmiştir: Genie, sol yarım küresini ergenlik çağına kadar kullanamadığı ve böylece kritik yaş dönemi aşıldığı için, dil becerileri sağ yarımküreye konuşlanmıştır (Hudson 2000: 175-176). *Demek ki dilden ve toplumdan yoksun olarak büyüme, yanallaşmanın yerini de belirleyebiliyor.*

Kritik dönem varsayımını kabul etmeyen dilciler de vardır.

Örneğin, bazılarına göre, sözdizimi ve sözcükleri edinmek için kritik yaş varsayımını destekleyen kanıt yoktur. Dil edinimi sürecine yanallaşma süreci bitmeden başlanması bir dili öğrenmek için yeterlidir.

Anadil ve yabancı dil öğreniminde kritik dönemler olduğu biyolojik, nörolojik ve dilbilimsel bir gerçekliktir. Lenneberg (1967) de Penfield ve Roberts gibi (1959) ergenlik çağına kadar olan yılları dil öğrenimi için biyolojik olarak aktif yıllar olduğunu saptamıştır.

Doğumda çocukların iki yarımküresinin de eşit değerde olduğunu, sonraları dil becerilerinin büyük bir çoğunlukla sol yarımküreye, az oranda da sağ yarımküreye konuşlandığını gördü. Yanallaşmanın 2 yaş civarında başladığı ve 12 veya 13. yaşta tamamlandığı ileri sürmüştür.

Zihinsel Model

Önermesel anlama ek olarak dinleyici ya da okuyucunun konuya/metne olan çıkarımına dünya bilgisini katmasıdır. Bu model okuyucuya bilgi sürekli eklendikçe güncellenmektedir.

Modeli oluşturma süreci ise şu şekildedir;

1. Tutarlılığa ulaşmak için sürekli çıkarımlar yapmak. (Detaylı)
2. Gelen bilgiyi eklemek ve ilişkilendirmek. (Bütünleyici)
3. Depolanan bilgiyi gerekli/ilgili alana indirgemek. (Seçici)

Seçici aşamada, okuyucunun amacı önemli bir role sahiptir. Bir ev hakkındaki yazıyı “hırsız” mış gibi okumaları istenilen okuyucular aynı yazıyı potansiyel alıcı (evi satın alan) gibi okuyan okuyucuların geliştirdiği zihinsel modelleri birbirlerinden farklıdır. Okur önermesel olandan daha çok detaylı modelleri yapılandırır. Okuduktan/duyduktan kısa bir süre sonra kendi çıkarımlarıyla ekledikleri bilgileri yazıdan aldıkları bilgilerle eşleştiremeyebilirler. Bu durumda 2 görüş kabul edilmiştir.

Constructivist

(model yapılan tüm çıkarımları kapsar.)

Minimalist

(sadece sınırlı sayıdaki gerekli çıkarımlar modele eklenir.)

Seçici aşamada, okuyucunun amacı önemli bir role sahiptir. Bir ev hakkındaki yazıyı “hırsız” mış gibi okumaları istenilen okuyucular aynı yazıyı potansiyel alıcı (evi satın alan) gibi okuyan okuyucuların geliştirdiği zihinsel modelleri birbirlerinden farklıdır. Okur önermesel olandan daha çok detaylı modelleri yapılandırır. Okuduktan/duyduktan kısa bir süre sonra kendi çıkarımlarıyla ekledikleri bilgileri yazıdan aldıkları bilgilerle eşleştiremeyebilirler. Bu durumda 2 görüş kabul edilmiştir.

Constructivist

(model yapılan tüm çıkarımları kapsar.)

Minimalist

(sadece sınırlı sayıdaki gerekli çıkarımlar
modele eklenir.)

Bazı durumlarda okuyan zihinsel modeller ise belirsizdir. Duruma göre bir çok olanaktan en uygun olan modeli seçebiliriz ya da tamamen tamamlayıcı olmayan fakat amaç için yeteli olan model ile kendimizi tatmin edebiliriz.

Zihinsel Temsil

Okurun/dinleyicinin metni anlamlandırabilmesini şekillendiren ve daha çok bilgi işlemlendikçe sürekli yenilenen sözel olmayan bir yapıdır. Durumsal model ve Göndergesel temsil terimleride kullanılmaktadır.

Otomatiklik (Otomatik İşleme Modeli)

Bir göreve yabancı olduğumuz zaman o görev bilinçli bir dikkat gerektirir (bazen adım adım gerçekleştirilmesi gerekir). Yavaş yavaş göreve daha yetenekli hale geldiğimizde süreç daha az zihinsel bir çaba isteyen otomatik bir hale gelir. Otomatik işlemleri geliştirmek, çalışan belleğin kapasitesine talep yüklenmemesi ve böylece diğer görevlere daha fazla dikkat etmemizi gerektirir. Bu yüzden yetişkinler işlemi birçok kez gerçekleştirdikleri için otomatik işleme modelini daha kolay gerçekleştirebilmektedirler.

Otomatik işleme sürecini oluşturmak oldukça yavaştır ancak bu işleme bir kez kurulduktan sonra kendi kontrolümüz altında olmadığı için bu süreçte değişimler yapmak zordur. Örneğin bir okura YEŞİL renk kalemle yazılan KIRMIZI kelimesi gösterilip bu kelimenin hangi renk kalemle yazıldığı sorulduğunda bu süreci oldukça zor bulmaktadır. Bunun nedeni; okuyucunun görsel uyarana KIRMIZI ya verdiği yanıtın otomatik olduğu (kızarıklık/ kırmızı kavramına hemen erişiyor) bunu da bastırıp senaryonun rengine odaklanmasının zor olmasıdır. Bu yüzden bu otomatikleşme süreci kurulup geliştiği zaman bizler bu sürecin bilincinde olup müdahale edememekteyiz.

Bottom-up Processing:

Konuşma/yazı dilinin işlenmesine yönelik bir yaklaşımdır. En küçük birimlerin giderek daha büyük birimlere dahil olma sürecidir. Top-down ile algısal olarak gözlemlenen bilgiyi ilişkilendirebilmek veya yeniden şekillendirmek için kavramsal bilginin kullanılması ile ilişkisi vardır. Kısacası okumanın gerçekleşebilmesi için önce yazı birimlerin tanınmasına ardından yazı birimlerin seslere eklenmesine en son da tümcenin anlamlandırılması sürecidir.

Konuşmanın gerçekleşebilmesi için bazı araştırmacılar sesli düzeye girmeden heceler halinde getirdiğimizi söylüyorlar. Diğerleri ise doğrudan fonetik özelliklerin sözcükleri oluşturduğunu ayrıca dinleme becerisinin ise fonetik sinyalleri analiz edebilme ve hepsini bir araya getirebilme görevlerinin gerçekleşebilmesi gerektiğini söylüyorlar. Tersine etkileşimli bir modeli tercih edenler ise bilgilerin bir küme halinde geldiğini, o bilgileri dünya bilgimizle çıkarım yaparak anlamlandırdığımızı savunmaktalar.

Top-down Processing

Üst düzey (kavramsal) bilgi işlemlenmesinin alt düzey (algısal) bilgi işlemlenmesi üzerindeki etkisidir fakat, aslına bakarsak o tek işleme düzeyini değil, işleme yönünü ifade eder. Örneğin; verilen sözcüğün var olması bilgisi bizim bu sözcükteki sesleri nasıl duyduğumuzu etkiliyor gibi görünebilir. Bu yukarıdan aşağıya (top-down) efekti olarak ifade edilebilir, çünkü sözcük düzeyindeki bilgi alt (sesbirim) düzeydeki işlemlmeyi etkilemektedir.

Benzer şekilde, büyük kavramsal birimlerle (tümce) başlayıp, küçüklerle (konuşucunun ağızındaki ya da yazarın sayıfasındaki sözcükler) bittiğinde, konuşma ya da yazma planlanması yukarıdan aşağı işlem olarak ifade edilebilir. Bu nedenle, alt düzey çözümleme sürecine kıyasla genelde bağlamsal bilgi kullanılması ifade edilirken “üst düzey işlemi” terimi tercih edilir.

Bazen “yukarıdan aşağıya” terimi okuma ve ya dinleme teorilerine gönderimde bulunmak için de kullanıldığı bağlamsal bilgi algısından daha önemli rol oynadığını gösterir. Yine de bu seçim yanıltıcı olabilir. “Yukarıdan aşağıya” açıklamaları bile en az birkaç algısal kanıt içermesi gerekir. Mesela şu ki iki bilgi kaynakları nasıl etkileşir ve çatışma durumunda hangisi baskın olur. Birbiriyle çatışan görüşler mevcuttur.

Bazı yorumcular yukarıdan aşağıya bilgi aşağıdan yukarıya bilgiyi kontrol etmek (denetlemek) için kullanıldığını iddia eder. Bazıları yukarıdan aşağıya önceliği bağlamsal kanıtla sadece yeterli aşağıdan yukarıya kanıt mevcut olduğunda çalıştırıldığını tartışır. Onların kanıtı kısmen aşağıdan yukarı işlem, yukarıdan aşağıya işleme göre daha otomatik olduğuna ve bu nedenle daha hızlı olduğuna, ve kısmen aşırı bilgi kaynakları hemen karar vermeyi engelledikleri hakkında tartışmalarına dayandırır.

Başka yorumcular, iki kanıt kaynakların her yandan uygun olduğunu ileri sürerek tamamen etkileşimli konuşma ve dinleme modelini desteklerler. Onlar bilginin hepsine aynı zamanda erişilebilmenin daha verimli olduğunu tartışırlar. Dinleme ve okumada bağlamsal bilgiyi çağrıştırmak için iki farklı süreci ayırmak önemlidir. Anlamada boşlukları telafi etmek (doldurmak). Zayıf okur durumunda boşluklar zayıf kod çözme becerisine yansıyabilirler. İkinci dil öğrencisi durumunda bu sınırlı sözcük dağarcığı ya da dilbilgisi ya da bağlantılı konuşmada bilinen sözcükleri tanımlayamama sorunu olabilir.

Okunanların ya da duyulanların dünya bilgisine getirerek, buraya kadar söylenenin bilgisini v.b. anlamını yorumlanmasını güçlendirmek için. İkinci amaç (kasıt) daha yetenekli dinleyici/okuru ve ilerlemiş düzeydeki dil öğrencisini betimler. Onlar dili çözümlemede otomatiklik derecesine eriştiler, bu işleyen bellek kaynaklarını serbest bırakarak okunanları ya duyulanların daha geniş bağlamsal sezdirimlerin üzerinde düşünülmesi için uygundur.